

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 22 (2024)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.22.14

Aneta Firlej-Buzon

Uniwersytet Wrocławski

ORCID 0000-0003-3572-0529

Biblioteki na Dolnym Śląsku, ich organizowanie i aktywność w latach 1945–1956 w świetle zasobów Kolekcji śląsko-łużyckiej Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego

Wstęp

Kolekcja druków ulotnych i okolicznościowych budowana od 1945 roku dzięki oryginalnej koncepcji wrocławskich Pionierów – prof. Antoniego Knota oraz Zofii Gostomskiej-Zarzyckiej, opracowywana i udostępniana w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego (BUWr), stanowi zasób oryginalnych źródeł efemerycznych przydatnych do badań naukowych. Źródła te budzą zainteresowanie uczonych reprezentujących różne dyscypliny nauki, w tym bibliotekoznawców, bibliologów, informatologów, jak i badaczy wykorzystujących w swoich studiach obszary badawcze, metody lub aparat pojęciowy ukształtowany w procesie rozwoju bibliologii a także nauki o komunikacji społecznej i mediach. Wśród dotychczas opublikowanych w literaturze naukowej prac nt. druków ulotnych, charakterystyki ich typów, przydatności informacyjnej i źródłowej, szczególnie dla badań z zakresu historii kultury książki, warto wymienić publikacje Bożeny Koredczuk m.in. *Druki ulotne i okolicznościowe jako źródła do badań nad popularyzacją nauki we Wrocławiu w latach 1945–1950*, Marty Śleziak np. *Ziemie Odzyskane w drukach ulotnych 1945–1948. Język – tematyka – formy, Specyfika dolnośląskich druków ulotnych z lat 1945–1948 w kontekście tradycji wydawnictw efemerycznych*, Anety Firlej-Buzon np. *Druki ulotne i okolicznościowe jako źródło do badań dziejów i kultury Dolnego Śląska lat 1945–1956*, Piotra Szlanty – *Ulotki z okresu pierwszej wojny światowej skierowane do żołnierzy wrogich armii jako źródło historyczne*, Małgorzaty Derkacz m.in. *Jednodniówka jako typ dokumentów życia społecznego. Zarys problematyki badawczej*, Alicji Kuleckiej *Materiały ulotne w archiwistyce i archiwach (wokół archiwaliów z XIX w.). Materiały ulotne w świetle teorii archiwalnych – gromadzenie i definiowanie* oraz Stanisława Wiecha *Polskie broszury i druki ulotne z przełomu XIX i XX w. w zasobach Państwowego Archiwum Rosyjskiej Federacji w Moskwie*¹. Informacje pochodzące bezpośrednio z treści oryginalnych wydawnictw efemerycznych nt. uruchamiania i działalności dolnośląskich bibliotek w latach 1945–1956 nie były dotąd przedmiotem analiz. Celem

---

1 Patrz bibliografia.

niniejszego tekstu jest próba uzupełnienia tej luki. Przydatne do realizacji celu okazały się metoda bibliograficzna i analiza treści źródeł.

W dotychczas opracowanym, liczącym ponad 7,1 tys. druków, fragmencie Kolekcji śląsko-łużyckiej, wyselekcjonowano 36 publikacji ulotnych i okolicznościowych, które w latach 1945–1956 jako środki przekazu były wykorzystywane przez biblioteki organizowane od podstaw na terenie Dolnego Śląska w jego powojennych granicach administracyjnych. 24 druki z tego zasobu pochodzą z lat 1945–1948 – czasu intensywnej akcji osiedleńczej prowadzonej w Okręgu II. Dolny Śląsk (późniejszym województwie wrocławskim) oraz względnej swobody działań społecznych na Ziemiach Odzyskanych. 12 druków wydano później, w latach 1949–1956 – w okresie stalinizmu. Zgodnie z takim układem chronologicznym zostały skatalogowane w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego druki ulotne pochodzące z Kolekcji śląsko-łużyckiej odnoszące się do organizowania oraz funkcjonowania dolnośląskich bibliotek. Warto przypomnieć, że powojennym zarysem polskich księgozbiorów na Dolnym Śląsku, nie licząc książek przywożonych przez przesiedlanych, skrajnie spauperyzowanych Polaków, było 50 kompletów książek – lektur szkolnych, przekazanych władzom regionalnym w sierpniu 1945 r. przez Ministerstwo Oświaty². Wszystkie publikacje ulotne, które dotychczas udało się odnaleźć w przeszukiwanym zasobie, wydano na Dolnym Śląsku i zachowano w BUWr. Nadawcami wszystkich zbadanych druków były biblioteki. Treść dokumentów wskazuje, iż w przypadku większości odnalezionych wydawnictw, księżnice były jednocześnie organizatorami zapowiadanych wydarzeń lub ich współorganizatorami m.in. ze stowarzyszeniami, komitetami organizacyjnymi, urzędami władzy lokalnej lub regionalnej, innymi instytucjami kultury – najczęściej teatrami. Zachowane źródła wskazują, że uruchamiane biblioteki zaznaczały swoją obecność w przestrzeni dolnośląskich miast oraz służyły organizującej się społeczności, spełniając funkcje edukacyjne i oświatowe, kulturalne, rozrywkowe, integracyjne. Biblioteki w wyjątkowej sytuacji fundamentalnych zmian, w obliczu których stanęło polskie społeczeństwo, udzielały wsparcia w zakresie kształcenia dzieci rozpoczynających na Dolnym Śląsku swoją edukację lub młodzieży oraz dorosłych, doświadczonych kilkuletnią przerwą w procesie rozwoju i nauki. Od roku 1949 w obliczu narastającego stalinizmu liczba zachowanych źródeł maleje, a aktywność bibliotek wskazuje przede wszystkim na współpracę z Towarzystwem Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (TPPR).

Typologia najstarszych publikacji edytowanych w latach 1945–1948 obejmuje afisze (12 druków), w tym afisze informacyjne i propagandowe, zarządzenia (1), ogłoszenia (5), ulotki informacyjne (2), zaproszenia (4). Druki te spełniały swoje praktyczne, utylitarne funkcje, publikowaną treść stanowiły zwięzłe opracowane zapowiedzi wydarzeń, zaproszenia do udziału w nich lub informacje nt. bibliotek np. adres, nr telefonu i godziny pracy. Odnalezione druki publikowano najintensywniej we Wrocławiu, a następnie w Legnicy, Wałbrzychu, Ząbkowicach Śląskich, Dzierżoniowie oraz Szklarskiej Porębie. Wśród 12 druków edytowanych w okresie 1949–1956 obecne są głównie afisze z hasłami propagandowymi oraz zawiadomienia drukowane we Wrocławiu. Wydawcami badanych publikacji były drukarnie miejscowe np. Drukarnia Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu, Państwowe Kłodzkie Zakłady Graficzne. Oddział Ząbkowice czy Państwowe Jeleniogórskie

---

2 „Pionier. Dziennik Dolno-Śląski”, 31 VIII 1945, nr 5, s. 4.

Zakłady Graficzne. Oddział w Szklarskiej Porębie. Biorąc pod uwagę powojenne warunki funkcjonowania dolnośląskich drukarni akcydensy zachowane w kolekcji BUWr wyróżniała staranność edytorska. Duża część druków publikowana była na zabarwionym papierze, wydawcy stosowali zabiegi edytorskie wyróżniające treść oraz przyciągające uwagę adresatów np. ornamenty, osiowy układ tekstu.

Organizowanie bibliotek na Dolnym Śląsku w świetle druków ulotnych

Organizowanie bibliotek na Dolnym Śląsku odbywało się w trudnej, powojennej sytuacji, w okresie przymusowych przesiedleń, niepewności co do ostatecznego kształtu granicy zachodniej, w ciężkich warunkach egzystencjalnych przybyłej ludności, której do 1948 r. towarzyszyło stałe zagrożenie głodem. Uruchamianie księżnic łączyło się także z koniecznością odbudowy zniszczeń wojennych większych niż na terenie tzw. Ziemi Starych, w obliczu obecności Armii Radzieckiej, w tym kwatery głównej PGWAR ulokowanej w Legnicy. Biblioteki na Dolnym Śląsku były organizowane od podstaw, bez zaplecza w postaci zasobów polskich książek oraz bez polskich tradycji bibliotekarskich, które starano się kształtować i rozwijać dzięki przybyłym na Dolny Śląsk bibliotekarzom i badaczom historii kultury książki, jak m.in. prof. Antoni Knot. Sprawa zapewnienia osiedlającym się, w szczególności dzieciom i młodzieży, kontaktu z polskim słowem pisany stanowiła poważne wyzwanie nie tylko dla bibliotek, ale też dla szkół. Poważną bolączką był brak polskich podręczników szkolnych. Stąd prawdopodobnie chronologicznie najwcześniejszym drukiem odnoszącym się do tego problemu było *Zarządzenie w sprawie zabezpieczenia mienia kulturalnego, będącego własnością państwową, samorządową, publiczną lub kościelną*, z 22 maja 1945, podpisane przez Stanisława Kulczyńskiego ówczesnego pełnomocnika Ministra Oświaty³. Zgodnie z treścią publikacji opracowanej w języku polskim i niemieckim mienie kulturalne stanowiły „wszelkie przyrządy i przybory oraz urządzenia służące do badań naukowo-doświadczalnych, wszelkie dzieła sztuki, przedmioty muzealne i zabytkowe, wszelkie księgozbiory, zbiory numizmatyczne i filatelistyczne”⁴. Zasoby te miały być składane celem sortowania i dalszego wykorzystania w Bibliotece Miejskiej – późniejszej Bibliotece Uniwersyteckiej przy ul. Karola Szajnochy we Wrocławiu. W zasobie BUWr przechowywany jest też wydany w październiku 1945 r. przez „Pionier” Zakłady Graficzne we Wrocławiu wielkoformatowy afisz Komitetu Wykonawczego złożonego z 15 instytucji (m.in. kuratoriów okręgów szkolnych, związków zawodowych, ale też Biblioteki Jagiellońskiej, Związku Księgarzy, Związku Literatów, Związku Nauczycieli Polskich), zawierający w treści apel o przekazywanie książek polskich na rzecz pozbawionych polskiego słowa Polaków przybywających do Wrocławia i na Dolny Śląsk⁵.

---

3 *Zarządzenie w sprawie zabezpieczenia mienia kulturalnego, będącego własnością państwową, samorządową, publiczną lub kościelną*, dokument w zbiorze: Wrocław. Afisze, ogłoszenia, zarządzenia etc. 1945.

4 Tamże.

5 Dokument w zbiorze: Wrocław. Afisze, ogłoszenia, zarządzenia. 1945; patrz też: A. Firlej-Buzon, „Dar książki dla Wrocławia i Śląska” – powojenne akcje społeczne na rzecz polskich bibliotek w Okręgu II Dolny Śląsk z lat 1945–1948 w świetle wybranych źródeł, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2021, t. 15, z. 1, s. 109–130.

Oryginalne źródła ulotne i okolicznościowe z zasobu BUWr dokumentują ważne momenty uruchamiania bibliotek. Co ciekawe, zachowane druki wskazują, że biblioteki publiczne były miejscami ważnymi dla lokalnych społeczności. Otwarcie księżnic obchodzono uroczystie, najczęściej w dniach świątecznych, z udziałem przedstawicieli lokalnych elit politycznych, duchownych i ludzi kultury. Podniosłe chwile uświetniały przemarsze, pokazy, w których aktywny udział brała młodzież szkolna lub członkowie organizacji młodzieżowych. Odbywały się również wydarzenia komercyjne lub wymagające zakupu cegiełki, ulotki zamiast biletu np. przedstawienia teatralne. Uroczystości reklamowano przy pomocy wielkoformatowych afiszy zapraszających wszystkich mieszkańców do udziału. Za przykład może służyć wałbrzyski afisz informujący, że „dnia 3 maja [1946 r.] po uroczystym nabożeństwie w Kościele N.M.P. [Kościół Najświętszej Marii Panny Bolesnej i Aniołów Stróżów w Wałbrzychu] jako w dniu Święta Oświaty i rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja odbędzie się uroczyste poświęcenie i otwarcie Biblioteki Miejskiej”⁶. Druk zapowiadał też „przemarsz młodzieży szkolnej i organizacji młodzieżowych i społecznych ulicami miasta oraz uroczystą akademię w auli gimnazjum i liceum”⁷. W zasobie wyselekcjonowanych druków zachowały się również publikacje dotyczące wydarzeń, z których dochód, lub jego część, przeznaczano na potrzeby bibliotek różnych typów. Na przykład w maju 1946 r. w treści afisza teatralnego wydanego w Dzierżoniowie donoszącego, że „Ostatnie gościnne występy znanego na tutejszym terenie skrzypka Leona Ptaszyńskiego odbędą się w dniach 11, 12, 13, 14 maja w Barze Amerykańskim Mocca”, informowano: „Część dochodu przeznacza się na Bibliotekę Publiczną”⁸. Tego rodzaju wiadomości dowodzą, że społeczność lokalną łączyły wspólne wartości, dążenia i cele. Zaangażowanie ludności oraz współpraca przyczyniały się do rozwoju instytucji ważnych ze społecznego punktu widzenia, jak biblioteki. W przeszukanym zasobie obecne są również odezwy drukowane lokalnie i prezentowane w celach propagandowych. Odezwy wskazują, że biblioteki, podobnie, jak inne instytucje publiczne, były angażowane w proces przekazywania społeczeństwu określonych treści, upowszechnianie określonych informacji wpływających na przekonania i postawy. Za przykład może posłużyć odezwa *Obywatele! Na ruinach i zgliszczach budzi się Polska do nowego życia*. Druk wydany przez Drukarnię Państwową w Złotorzy z okazji Dorocznego Święta Oświaty obchodzonego w dniach 1–3 maja 1946 r., towarzyszył miejscowym obchodom Święta Oświaty⁹. Pod apelem widniał podpis Komitetu Obywatelskiego Święta Oświaty: Ministra Oświaty, Ministra Kultury i Sztuki, Ministra Informacji i Propagandy oraz 15 różnych instytucji, organizacji, związków, spośród których warto wymienić Prezydium

6 Afisz informacyjny z zasobów Gabinetu Śląsko-Łużyckiego, nr ewidencyjny GSL DZS 03526.

7 Tamże.

8 Dokument w zbiorze: Dzierżoniów. Afisze, ogłoszenia, zarządzenia etc. 1946., nr ewidencyjny GSL DZS 03777; z czerwca 1946 r. pochodzi afisz reklamujący *Za siedmioma górami, baśń sceniczną w 4 odsłonach E. Szelburg-Zarembiny*, zawierający notki: „Cena biletów 30–50 zł” i „Całkowity dochód przeznaczony na dokompletowanie biblioteki szkolnej”. Dokument w zbiorze: Dzierżoniów. Afisze, ogłoszenia, zarządzenia etc., nr ewidencyjny 1946 GSL DZS 03792.

9 Dokument w zbiorze: Afisze propagandowe. Święto Oświaty 1945–1948, nr ewidencyjny GSL DZS 03450.

Rady Książki oraz Związek Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich. Odezwa wzywała do „udostępniania najszerszym masom bogactw kultury i powołania tych mas do współtwórczości. Droga do tego prowadzi przez książkę, droga do książki wiedzie najpierw przez szkołę, ale przede wszystkim przez bibliotekę publiczną dostępną dla wszystkich obywateli”. W dalszej części druku jego autorzy zawiadamiali, że ważny dla środowiska książki i biblioteki rok 1946 to rok „uchwalenia i wprowadzenia w życie ustawy o sieci bibliotecznej, po 25 latach starań i walk podejmowanych przez koła bibliotekarskie i oświatowe”¹⁰. Autorzy dokumentu apelowali o czynny udział w obchodach Święta Oświaty oraz o aktywne wsparcie bibliotek darami i pieniędzmi. W kolejnym roku, tym razem w Legnicy, nakładem miejscowej Drukarni Czytelnik ukazała się odezwa przyciągająca uwagę odbiorców tym samym hasłem propagandowym – *Biblioteka szkołą nowego człowieka*¹¹. Druk zachęcał mieszkańców do udziału w odczycie pt. „Rola książki w utrwaleniu demokracji”, który towarzyszył obchodom Święta Oświaty.

W wyselekcjonowanym zasobie obecne są również dokumenty świadczące o współpracy lokalnych instytucji kultury w zakresie informowania czytelników o otwarciu bibliotek i udostępnianiu ich danych teleadresowych. Na przykład w treści 8-stronicowego programu teatralnego Teatru Ludowego Powiatowej Rady Narodowej w Ząbkowicach Śląskich wydrukowanego z okazji rozpoczęcia sezonu 1946/47 realizacją spektaklu *Grube ryby, komedia w 3-ch aktach M. Bałuckiego* w reżyserii dra Bolesława Zielińskiego, informowano: „Dom Kultury w Ząbkowicach zawiadamia, że otwiera Bibliotekę z dniem 1.X.br, ul. 1 Maja 13a, tel. 231”¹². Ta sama informacja podana została w kolejnym programie teatralnym edytowanym na potrzeby spektaklu *Zemsta, komedia Al. Fredry w 4-ch aktach, 5-ciu odstępach* również w reżyserii dra Zielińskiego. Z kolei w Ząbkowicach Śląskich wicestarosta powiatowy Tadeusz Krępa zawiadamiał w ogłoszeniach publikowanych przez miejscową Drukarnię Państwową: „Podaję do publicznej wiadomości, że [...] przy ul. 1-go Maja Nr 13 czynna jest Publiczna Biblioteka Powiatowa”¹³.

Biblioteki drukowały również ulotki informacyjne zawiadamiające o urzędowych godzinach pracy. Tego rodzaju publikacja z 1948 r. donosząca, że „Biblioteka Powszechna ul. Mickiewicza 1 w Szklarskiej Porębie czynna jest w dni powszednie w godz. 9.00–17.00 a w niedzielę w godz. 10.00–14.00”, wydrukowana została przez Oddział Państwowych Jeleniogórskich Zakładów Graficznych w Szklarskiej Porębie¹⁴.

Zgodnie z treścią druków biblioteki dolnośląskie spełniały też funkcję trzeciego miejsca według koncepcji Raya Oldenburga zaproponowanej w pracy *The Great good place. Cafes, coffee shops, community centers, general stores, bars, hangouts*,

10 Art. 2.1. Dekretu z dnia 17 kwietnia 1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi, Dz.U. 1946 nr 26, poz. 163.

11 Dokument w zbiorze: Legnica. Afisze, ogłoszenia, zarządzenia etc. 1947, nr ewidencyjny GSL DZS 02428.

12 Dokument w zbiorze: Ząbkowice Śląskie. Ulotki, zaproszenia i inne drobne druki ulotne. 1946, nr ewidencyjny GSL DZS 04856.

13 Dokument w zbiorze: Ząbkowice Śląskie. Afisze, ogłoszenia, zarządzenia etc. 1947, nr ewidencyjny GSL DZS 04977.

14 Dokument w zbiorze: Szklarska Poręba. Ulotki, zaproszenia i inne drobne druki ulotne. 1945–1948, nr ewidencyjny GSL DZS 04299.

and how they get you through the day¹⁵. Służyły m.in. przestrzenią wykorzystywaną do prezentacji zabytków historii, kultury, dorobku literackiego, były miejscami spotkań określonych grup zawodowych, w tym badaczy uruchamianych polskich uczelni m.in. historyków, literaturoznawców a także bibliotekarzy, archiwistów, muzealników. Wybrane druki ulotne wskazują, że we wrocławskich bibliotekach naukowych np. w Bibliotece Uniwersyteckiej przy ul. K. Szajnochy odbywały się Wrocławskie Wystawy Biblioteczne. W październiku 1947 r. ekspozycja nosiła tytuł *Literatura polska w autografach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (od wieku XVII do Leopolda Staffa)*¹⁶. Urządzono ją staraniem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w salach budynku II. Biblioteki Uniwersyteckiej na I piętrze. W świetle zachowanych afiszy Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego była miejscem spotkań członków Wrocławskiego Koła Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich oraz np. bibliotekarzy-historyków. Zgodnie z treścią afisza wydanego przez Drukarnię Uniwersytetu i Politechniki, Wrocławskie Koło Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich urządziło w maju 1947 r. w Czytelni Głównej odczyt prof. Franciszka Pajączkowskiego pt. *Ossolineum we Wrocławiu*¹⁷. Co ciekawe, na rewersie afisza umieszczony był formularz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych „Doniesienie o wypadku”.

W zbiorach BUWr zachowało się zaproszenie na zebranie towarzyskie *przy lampce wina* zorganizowane dla historyków-bibliotekarzy 20 września 1948 r.¹⁸ Autorem zaproszenia był ówczesny dyrektor BUWr prof. A. Knot. W bibliotekach odbywały się również wydarzenia adresowane do szerszego kręgu odbiorców lub specjalnych ich grup. Publiczna Biblioteka Powiatowa w Ząbkowicach Śląskich w ogłoszeniu wydanym nakładem Państwowych Kłódzkich Zakładów Graficznych. Oddział Ząbkowice, informowała, że 5 września 1948 r. Kierownictwo Biblioteki Powiatowej zaprasza mieszkańców do udziału w cyklu Poranki Biblioteczne. W programie pierwszego poranka przewidziano: „zagajenie przewodniczącego Komisji Oświatowej Powiatowej Rady Narodowej K. Mazura, referat na temat Państwo Współczesne Dra Bolesława Zielińskiego oraz przegląd najnowszych książek w Bibliotece”¹⁹. Zaproszenie powtórzono w innym ogłoszeniu, również z września 1948 r., informując, że „każdej niedzieli o godzinie 12:30 w południe urządzić będzie Biblioteka Powiatowa w sali Teatru Miejskiego Poranki Biblioteczne”²⁰.

Druki ulotne odnalezione w zasobie pochodzącym z lat 1949–1956 dokumentują proces szerzenia oraz funkcjonowania propagandy na Dolnym Śląsku w myśl

15 R. Oldenburg, *The great good place. Cafes, coffee shops, community centers, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day*, Boston 1989.

16 Dokument w zbiorze: Wrocław. Afisze, ogłoszenia, zarządzenia etc. 1947, nr ewidencyjny GSL DZS 01236.

17 Tamże, nr ewidencyjny GSL DZS 01230. Stowarzyszenie urządziło też odczyty w Auli UW wr np. dnia 30 maja 1947 w Auli Uniwersytetu odbył się odczyt Teofila Emila Modelskiego pt. *Wiekopomna sława A. Rościszewskiego (1744–1844) 1. Troska o Ossolineum i Muzeum Czeskie, 2. Zabiegi o wzajemność słowiańską na polu literatury*. Wydarzeniu towarzyszyły afisze.

18 Dokument ze zbioru: Wrocław. Ulotki, zaproszenia i inne drobne druki ulotne. 1948, nr ewidencyjny GSL DZS 03809.

19 Dokument w zbiorze: Ząbkowice Śląskie. Afisze, ogłoszenia, zarządzenia etc. 1948, nr ewidencyjny GSL DZS 05144.

20 Tamże.

politycznych nakazów budowy i cementowania socjalizmu oraz komunizmu w powojennej Polsce. Z tego czasu zachowały się afisze z hasłami propagandowymi np. „W naszej Bibliotece [Wojewódzka Biblioteka Publiczna we Wrocławiu] znajdziesz arcydzieła literatury radzieckiej. Czytaj je i upowszechniaj!, Czytamy książki o Związku Radzieckim, Pogłębiajmy przyjaźń ze Związkiem Radzieckim – przez książkę i prasę”²¹. Druki tego rodzaju, ilustrowane niekiedy np. rysunkiem budowanego w latach 1952–1955 Pałacu Kultury i Nauki na tle kolejnego hasła: *Dar narodu radzieckiego dla narodu polskiego* lub na tle godła ZSRR, były eksponowane w pomieszczeniach bibliotek oraz w czytelnich, szczególnie w czasie tzw. miesiący przyjaźni polsko-radzieckiej propagowanych głównie przez TPPR. Miesiące te, szczególnie po 1948 r. były ogłaszane tradycyjnie w październiku i listopadzie dla uczczenia wybuchu rewolucji październikowej, ale również uroczystości z okazji powstania Armii Czerwonej, bitwy pod Lenino (12–13.10.1943). Obchodzono również tzw. miesiące wymiany kulturalnej między Polską a narodami ZSRR, rocznice wyzwolenia miast Dolnego Śląska w styczniu i lutym, święto pracy i dzień zwycięstwa w maju oraz w lipcu obchody rocznic Manifestu PKWN. Z 1955 r. zachowały się zaproszenia na akademię i otwarcie wystawy w ramach obchodów Roku Mickiewiczowskiego, 17 grudnia 1955 roku²². Obchodom towarzyszyła wystawa autografów, pierwodruków, grafiki, wydawnictw okolicznościowych, medali oraz innych pamiątek związanych z Mickiewiczem. Wystawa prezentowana była w Bibliotece ZNiO. Kilka zachowanych druków z roku 1951 odnosi się do bogatej oferty wydarzeń organizowanych w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. L. Pereca we Wrocławiu. Są to afisze informujące o otwarciu „Wystawy dzieł współczesnej literatury żydowskiej, polskiej i radzieckiej z 20 stycznia 1951”, „Wieczorze Literackim poświęconym twórczości Maksyma Gorkiego z 5 maja 1951”, „Zebraniu Czytelników przy Bibliotece Miejskiej im. I.L. Pereca w dniu 20 stycznia 1951 roku oraz wznowienia wieczorów dyskusyjnych organizowanych w bibliotece”²³.

Podsumowanie

Druki ulotne dokumentujące rozwój dolnośląskich bibliotek oraz ich aktywności obecne w Kolekcji śląsko-łużyckiej BUWr są ważnymi źródłami do badań historii kultury książki i bibliotek na Dolnym Śląsku. Publikacje ulotne ujawniają ścisły związek aktywności bibliotek różnych typów z powojenną historią Dolnego Śląska i wydarzeniami politycznymi okresu 1945–1956. Liczba dotychczas odnalezionych źródeł wskazuje, że biblioteki nie były tak aktywne, jak np. teatry czy kluby sportowe. Należy tu jednak zastrzec, że uruchomienie bibliotek wymagało znacznie większych nakładów finansowych, niż innych instytucji kultury funkcjonujących w regionie. Zbudowanie zasobów bibliotek np. księgozbioru było uzależnione od wielu czynników, w tym od pracy wydawnictw i drukarni, których

---

21 Dokument w zbiorze: Afisze propagandowe. Miesiąc Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. 1952, nr ewidencyjny GSL DZS 01630, GSL DZS 04068, GSL DZS 04069.

22 Dokument ze zbioru: Wrocław. Ulotki, zaproszenia i inne drobne druki ulotne. 1950–1956, nr ewidencyjny GSL DZS 06037.

23 Dokumenty w zbiorze: Wrocław. Żydowskie afisze i inne druki ulotne. 1951, nr ewidencyjny GSL DZS 02716, GSL DZS 02735, GSL DZS 02717.

uruchomienie na Dolnym Śląsku również wymagało czasu. Zachowane źródła dokumentują proces organizowania bibliotek w większych ośrodkach miejskich Dolnego Śląska, w okresach zgodnych z czasem akcji osiedleńczej oraz w kolejności powoływania instytucji niezbędnych dla przybywających – szpitale, szkoły i przedszkola. Wrocław jako ośrodek akademicki z uruchamianymi od podstaw bibliotekami naukowymi wyróżniał się pozytywnie na tle mniejszych miast Dolnego Śląska. Warto dodać, że w Kolekcji śląsko-łużyckiej BUWr obecne są również akcydensy drukowane poza Dolnym Śląskiem, dokumentujące organizowanie bibliotek w innych częściach Polski po 1945 r. Za przykład może posłużyć *Program uroczystości jubileuszowych 90-lecia Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* z 15 grudnia 1947 r. W treści druku zapowiadano uroczyste otwarcie Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk²⁴. W zachowanym zbiorze zachowano także interesujące faktograficznie akcydensy pochodzące z prywatnych kolekcji osób odpowiedzialnych za rozwój bibliotek naukowych we Wrocławiu m.in. prof. Antoniego Knota – dyplom w pierwszą rocznicę przybycia do Wrocławia Grupy Naukowo-Kulturalnej, 10 maja 1946, a także zbiór druków towarzyszących dużej rangi wydarzeniom, jak np. Światowy Kongres w Obronie Pokoju z 1948 r. Są to m.in. karty uczestnictwa, karty delegatów, karty wstępu, identyfikatory, legitymacje, zaproszenia, karty dań, karty wyżywienia – kupony, cegiełki²⁵. Oryginalna kolekcja wymaga jednak dalszego rozpoznania, gdyż jej ogromna część wciąż pozostaje nieopracowana.

Bibliografia

- Derkacz M., *Jednodniówka jako typ dokumentów życia społecznego. Zarys problematyki badawczej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2008, No. 3024, „Bibliotekoznawstwo”, t. 27, s. 135–148.
- Firlej-Buzon A., „*Dar książki dla Wrocławia i Śląska*” – powojenne akcje społeczne na rzecz polskich bibliotek w Okręgu II Dolny Śląsk z lat 1945–1948 w świetle wybranych źródeł, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2021, t. 15, z. 1, s. 109–130.
- Firlej-Buzon A., *Druki ulotne i okolicznościowe jako źródło do badań dziejów i kultury Dolnego Śląska lat 1945–1956*, Wrocław 2013.
- Kulecka A., *Materiały ulotne w archiwistyce i archiwach (wokół archiwaliów z XIX w.). Materiały ulotne w świetle teorii archiwalnych – gromadzenie i definiowanie*, [w:] *Druki ulotne w procesie komunikacji społecznej w XIX wieku (do 1918 roku)*, red. M. Karpińska, Warszawa 2018, s. 33–48.
- Oldenburg R., *The great good place. Cafes, coffee shops, community centers, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day*, Boston 1989.
- Szlanta P., *Ulotki z okresu pierwszej wojny światowej skierowane do żołnierzy wrogich armii jako źródło historyczne*, [w:] *Druki ulotne w procesie komunikacji społecznej w XIX wieku (do 1918 roku)*, red. M. Karpińska, Warszawa 2018, s. 161–174.

²⁴ Dokument w zbiorze: *Poznań. Ulotki, zaproszenia i inne drobne druki ulotne. 1946–1948*, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu.

²⁵ Dokumenty ze zbioru: *Wrocław. Światowy Kongres Intelktualistów w Obronie Pokoju. 1948*, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu.

Śleziak M., *Specyfika dolnośląskich druków ulotnych z lat 1945–1948 w kontekście tradycji wydawnictw efemerycznych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2016, No. 3721, „Język a Kultura”, t. 26, s. 187–198.

Śleziak M., *Ziemie Odzyskane w drukach ulotnych 1945–1948. Język – tematyka – formy*, Wrocław 2016.

Wiech S., *Polskie broszury i druki ulotne z przełomu XIX i XX w. w zasobach Państwowego Archiwum Rosyjskiej Federacji w Moskwie*, [w:] *Druki ulotne w procesie komunikacji społecznej w XIX wieku (do 1918 roku)*, red. M. Karpińska, Warszawa 2018, s. 85–106.

Streszczenie

Niniejszy tekst jest próbą uzupełnienia wiadomości nt. organizowania oraz aktywności bibliotek uruchamianych na Dolnym Śląsku w latach 1945–1956. Analiza opiera się na badaniach wszystkich odnalezionych dotychczas, relewantnych, unikatowych źródeł efemerycznych pochodzących z Kolekcji śląsko-łużyckiej Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego (BUWr). W zasobie tym są obecne oryginalne druki ulotne i okolicznościowe, jak np. afisze, odezwy, ulotki, apele, zaproszenia, zawierające w treści informacje nt. dolnośląskich bibliotek różnych typów, ich uruchamiania, funkcjonowania, upowszechniania wiadomości o pracy księżnic, współpracy z innymi instytucjami lub organizacjami społecznymi. Do realizacji badań wykorzystano metodę bibliograficzną i analizy treści. Uzyskane wyniki potwierdzają fakt, że organizowane od podstaw na Dolnym Śląsku biblioteki wykorzystywały jako narzędzia komunikacji i informacji określone typy druków ulotnych. Na podstawie danych pochodzących z treści przechowywanych w BUWr dokumentów można badać aktywność bibliotek, która z różnego rodzaju przyczyn m.in. społeczno-ekonomicznych, ideologicznych, politycznych, była ograniczana i nie mogła osiągnąć pełnego potencjału potrzebnego osiedlającej się na Dolnym Śląsku społeczności. Kolekcja śląsko-łużycka przechowywana w BUWr wymaga dalszego przeszukiwania, gdyż odnalezione druki są tylko jej niewielkim, opracowanym dotychczas fragmentem.

Słowa kluczowe: druki ulotne, biblioteka, Dolny Śląsk, 1945-1956, silesiana, lusatica

Libraries in Lower Silesia, their organisation and activities in the years 1945–1956 in the light of the resources of the Silesian-Lusatian Collection of the University of Wrocław Library

Abstract

This text is an attempt to add information on the organisation and activity of libraries launched in Lower Silesia between 1945 and 1956. The analysis is based on a study of all the relevant unique ephemeral sources found to date in the Silesian-Lusatian Collection of the Wrocław University (BUWr). In this resource contains original leaflets and occasional prints, such as placards, proclamations, leaflets, appeals, invitations, containing information on Lower Silesian libraries, their start-up, functioning, dissemination of information on the work of bookshops, cooperation with other institutions or social organisations. The bibliographic method and content analysis were used to carry out the research. The results obtained confirm the fact that libraries organised from scratch in Lower Silesia used certain types of ephemeral prints as communication and information tools. On the basis of data derived from the content of documents stored in BUWr, it is possible to study the activity of libraries, which, for various

reasons including socio-economic, ideological, and political, was limited and could not reach the full potential needed by the community settling in Lower Silesia. The Silesian-Lusatian collection stored at BUWr needs further searching, as the found prints are only a small fragment of it, developed so far.

Keywords: ephemeral prints, library, Lower Silesia, 1945-1956, silesiana, lusatica